

Черней В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В КОНТЕКСТІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розділ VII Особливої частини Кримінального кодексу (КК) України «Злочини у сфері господарської діяльності» (ст. 199–233) є предметом особливої уваги законодавця, адже потребує вдосконалення відповідно до вимог сьогодення. З моменту набуття чинності КК України й донині зазначений розділ постійно доповнюють новими статтями, їх частинами, змінюючи відповідні санкції. Це зумовило оновлення понад 80 % статей розділу. Причому сім норм увійшли до Кодексу вже після набуття ним чинності, а більш як два десятки – зазнали змін, що засвідчує активне реформування нормативної бази щодо кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності.

Пленум Верховного Суду України в постановках неодноразово наводив роз'яснення щодо спірних питань застосування кримінально-правових норм про відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності («Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» від 25 квітня 2003 року № 3, «Про деякі питання застосування судами України адміністративного та кримінального законодавства у зв'язку з набранням чинності Законом України від 22 травня 2003 року «Про податок з доходів фізичних осіб» від 28 травня 2004 року № 9, «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» від 8 жовтня 2004 року № 15, «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання)

доходів, одержаних злочинним шляхом» від 15 квітня 2005 року № 5, «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» від 3 червня 2005 року № 8).

Значну кількість змін було внесено на підставі законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року № 4025-VI, «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно вдосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» від 18 лютого 2016 року № 1019-VIII.

З огляду на зазначене, постає питання: чи завжди є корисною для практики застосування КК України, зокрема вищезгаданого розділу, така активна діяльність законодавця й чи всі запропоновані новели сприяють удосконаленню норм та інститутів Закону про кримінальну відповідальність. Визнаймо, що не завжди. Наприклад, вилучення з диспозиції ст. 201 КК України такого предмета, як «товари», призвело до значного збільшення кількості не контрольованих державою переміщень через митний кордон тютюнових виробів, алкоголю та інших товарів широкого вжитку. Це спричинило значні ненадходження коштів до бюджету, підвищення рівня злочинності, ослаблення іміджу держави під час провадження зовнішньоекономічної діяльності. Однак такі зміни є прогнозованими, а негативні наслідки невиважених рішень законодавця можна усунути еволюційним шляхом.

Водночас виникла низка кримінально-правових інститутів, які революційно змінюють підходи до усвідомлення засад кримінального законодавства. Ідеться про запровадження в КК України інституту кримінального проступку, що нині активно обговорюють.

Для прикладу розглянемо проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

запровадження кримінальних проступків» від 3 червня 2015 року № 2897 (Законопроект), що передбачає змінення не лише окремих складів злочину, а й оцінки злочинності діянь, що покладає на авторів документа значну відповідальність за реалізацію його норм.

Водночас розділ VII Законопроекту містить низку дискусійних положень. Так, сумнівними видаються запропоновані зміни до санкції ст. 201 КК України (Контрабанда), з якої автори вилучили словосполучення «з конфіскацією предметів контрабанди».

Натомість у ст. 492 (Грубе порушення митних правил) цього Законопроекту зазначено: «...з конфіскацією товарів, переміщення яких через митний кордон України заборонено або обмежено законодавством України; та транспортних засобів комерційного призначення».

Отже, автори Законопроекту вважають, що покарання за проступок може бути тяжчим, ніж за злочин. Водночас відмінність між ними полягає в специфіці предметів, які переміщують: у злочині це культурні цінності, отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброя та боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації; у проступку – товари, транспортні засоби комерційного призначення.

У ст. 203¹ (Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва) Законопроекту із санкції запропоновано вилучити фразу: «із конфіскацією та знищенням дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання чи сировини для їх виробництва».

Суспільна небезпечність цього злочину полягає не тільки в шкоді від виготовлення продукції, а й у її розповсюдженні. Світова спільнота вже понад десятиліття наполягає на закритті ринку «Петрівка», де продають оптом і в роздріб такі диски (міністерство торгівлі США включило його до переліку

піратських ринків із продажу контрафактної продукції, що завдають найбільшої шкоди інтелектуальним правам у світі).

Незнищення систем для їх виготовлення проковує злочинців на нові правопорушення. Новелою Законопроекту є також те, що критерії значних, великих, особливо великих збитків та інших наслідків кримінальних правопорушень чітко визначено й уніфіковано загалом для КК України, запроваджено поняття «розрахункова одиниця» для кваліфікації злочинів (згідно зі ст. 10 Законопроекту, вона становить 30 грн). Нині критерії розміру шкоди для різних статей і груп статей неоднакові й зазначені в примітках до відповідних статей. Вони пов'язані з неоподатковуваним мінімумом доходів громадян, що дорівнює (якщо йдеться про кваліфікацію злочинів) податковій соціальній пільзі, яка становить половину прожиткового мінімуму для працездатних осіб – 689 грн.

Розглянемо, як може бути реалізовано зазначену новелу («розрахункову одиницю») під час кваліфікації.

Наприклад, за ч. 1 ст. 212 КК України, злочинним діяння може бути визнано в разі фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах. На сьогодні це 689 тис. грн, а відповідно до Законопроекту – 30 тис. грн.

Цей приклад демонструє криміналізацію діяння, за яке в чинному КК України не передбачено кримінальної відповідальності (а це процес криміналізації, що суперечить гуманізації, задекларованій авторами Законопроекту) [1].

Згідно зі ст. 497 Законопроекту, кримінальним проступком є незаконне провадження господарської діяльності. За чинним законодавством, зокрема ст. 164 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), таке діяння належить до адміністративних правопорушень. До того ж, у Законопроекті не йдеться про виключення норми з КУпАП. Це передбачає одночасно адміністративну та кримінальну відповідальність за одне й те саме діяння, що спричинятиме ризики зловживань.

Аналогічною є ситуація зі ст. 493 Законопроекту (Торгівля з рук пивом, алкогольними, слабоалкогольними напоями,

тютюновими виробами). Автори наполягають на криміналізації торгівлі пивом (окрім безалкогольного), алкогольними, слабоалкогольними напоями або тютюновими виробами з рук. Проте з КУПАП не виключено ст. 156, якою передбачено порушення правил торгівлі пивом, алкогольними, слабоалкогольними напоями і тютюновими виробами, зокрема заборонено роздрібну або оптову (як імпорт, так і експорт) торгівлю етиловим, кон'ячним, плодовим спиртом або роздрібну торгівлю алкогольними напоями чи тютюновими виробами без наявності ліцензії, з підробленими марками акцизного збору чи без них.

Автори Законопроекту не визначили поняття «торгівля з рук», а також не виключили адміністративну відповідальність за ці дії.

Розглядаючи ключові положення цього Законопроекту, а також інших законодавчих новел щодо реалізації в КК України інституту кримінального проступку, акцентуємо на відсутності критерію розмежування злочинів, проступків та адміністративно караних діянь.

Для розмежування кримінальних та адміністративних правопорушень вважаємо за доцільне використовувати підхід, наявний у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). У рішенні в справі «Енгель та інші проти Нідерландів» від 8 червня 1976 року ЄСПЛ уперше сформулював критерії (їх називають «критеріями Енгеля»), за якими певне правопорушення може бути визнано кримінальним в значенні цього поняття, ужитого в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Одним із таких критеріїв, на нашу думку, є характер правопорушення, оцінюючи який, ЄСПЛ бере до уваги зміст і вид порушеної норми національного законодавства. Так, адміністративному делікту зазвичай притаманна подвійна протиправність: він порушує як регулятивну норму, так й охоронну (остання, власне, й передбачає відповідальність за порушення регулятивної норми). Кримінально-правовий характер правопорушення можна констатувати тоді, коли регулятивна норма не належить до спеціальних – таких, що

поширюються на осіб окремих категорій (державних службовців, військових тощо). Якщо дія цієї норми розрахована не на якусь конкретну групу осіб зі спеціальним статусом, то це, з позицій ЄСПЛ, свідчить про кримінальний характер правопорушення [2].

Отже, автори зазначеного та більшості інших законопроектів часто використовують нераціональні критерії розмежування адміністративно та кримінально караних діянь. Інколи наявні необґрунтована криміналізація або, навпаки, цілковита декриміналізація суспільних відносин. Вважаємо, що запропоновані проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» (реєстр. № 2897 від 3 червня 2015 року) інновації можуть спричинити зниження ефективності кримінально-правового впливу на злочинність, а також плутанину під час кваліфікації злочинів та їх розмежування.

Таким чином, вищенаведене переконливо засвідчує відсутність потреби, принаймні в розділі VII Особливої частини КК України, запроваджувати такий інститут, як кримінальний проступок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузіна І. Законопроект про проступки. Підводні камені документа [Електронний ресурс] / І. Кузіна // Тема : [сайт]. – Режим доступу: <http://www.tema.in.ua/article/9994.html>. – Назва з екрана.
2. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» (реєстр. № 2897 від 3 черв. 2015 р.) [Електронний ресурс] // Верховний Суд України : [сайт]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28print%29/1D52E72137BD7841C2257E82003C4734>. – Назва з екрана.